

KS. METROPOLITA SAWA (HRYCUNIAK)

HISTORIA KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO W POLSCE W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

WPROWADZENIE

Tematem tegorocznej konferencji, zorganizowanej przez Katedrę Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku jest „Kościół Prawosławny w Polsce w okresie międzywojennym”.

Po okresie unijnym 1596 roku właśnie okres międzywojenny był jednym z najtrudniejszych, wręcz tragicznym okresem dla Prawosławia. Piszą o nim historycy prawosławni i innowiercy. Wystarczy przeczytać pracę ks. Witalisa Sahajdakowskiego „Prawdi nie wtopiti”, aby odczuć i przeżyć tę tragedię.

W 1840 roku otwarta została samodzielna jednostka administracyjna z siedzibą w Warszawie, która objęła rdzennie polskie tereny. Jej pierwszym arcybiskupem został arcybiskup Antoni Rafalski. W 1875 roku, w związku z przejściem chełmskiej diecezji unickiej na Prawosławie, teren diecezji rozszerza się i otrzymuje nową nazwę, diecezja warszawsko-chełmska. Liczy ona 331 parafii, podzielonych na 25 dekanatów.

Po rozpoczęciu I wojny światowej w 1914 roku, na terytorium Polski w sierpniu 1915 roku pozostawało tylko dwóch biskupów: wileński arcybiskup Tichon (Bielawin), późniejszy patriarcha moskiewski, i biskup krzemieniecki Dionizy (Waledyński). Życie religijne zostało całkowicie zniszczone. Kilku kapłanów obsługiwało rozproszonych prawosławnych. W Warszawie gorliwie pracował ks. Antoni Rudlewski, proboszcz cerkwi na Podwalu.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku, życie Ko-

ścioła Prawosławnego stopniowo normalizuje się. Kościół pod względem liczebności był drugim po Kościele rzymskokatolickim. Do Wilna przybył biskup Eleuteriusz, zaś do Grodna biskup Włodzimierz, który za zgodą władz państwowych zarządzał diecezją warszawsko-chełmską. Biskup Włodzimierz pozostawał jednak pod wpływem środowisk związanych z Moskwą, stąd nie rozumiał zachodzących zmian w nowopowstałym państwie. Dlatego w czerwcu 1921 roku biskup krzemieniecki otrzymał propozycję rządu polskiego opracowania projektu organizacji życia cerkiewnego. W międzyczasie do Polski przybyli biskup Pantelejmon (Rożnowski) i arcybiskup Jerzy (Jaroszewski). Kościół liczył około czterech milionów wiernych, dwa tysiące parafii, klasztory, szkoły teologiczne, wydawnictwa, działali duszpasterze wojskowi.

Najważniejszą sprawą dla Kościoła i niepodległego państwa było uregulowanie sytuacji kanonicznej Kościoła Prawosławnego w Polsce. Była to sprawa trudna dla wszystkich zainteresowanych stron. Zwolennikiem uzyskania autokefalii był pierwszy metropolita, Jerzy (Jaroszewski), który po przybyciu do Polski jako najstarszy chirotonią, mianowany został przez patriarchę Tichona metropolitą prowincji. Po jego tragicznej śmierci metropolitą został biskup krzemieniecki Dionizy (Waledyński). To on doprowadził do nadania w 1924 roku Kościołowi Prawosławnemu w Polsce autokefalii.

Tomos ogłaszający autokefalię został uroczyście odczytany w soborze warszawskim w dniu 17 września 1925 roku. Kościół przyjął wówczas oficjalną nazwę: Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny. Naturalnie, bardziej prawidłowo byłoby: Kościół Prawosławny w Rzeczypospolitej Polskiej. Wewnątrz Kościoła wielu wiernych nie było zadowolonych z nowej nazwy.

Autokefalię uznały wszystkie Kościoły lokalne, w tym Kościół Rosyjski poza granicami Rosji. Patriarchat moskiewski uznał autokefalię dopiero w 1948 roku. Z tego powodu powstał konflikt pomiędzy patriarchatami konstantynopolitańskim i moskiewskim. Metropolita Dionizy (Waledyński) został odsunięty, z naruszeniem norm kanonicznych. Natomiast nowowybrany metropolita Makary (Oksijuk) był nieuznawany przez patriarchaty wschodnie, uznawały go jedynie Kościoły lokalne tych krajów, które znalazły się w orbicie oddziaływania Z. S. R. R.

Barbarzyńskim działaniem rządu sanacyjnego było burzenie w latach 1938-1939 świątyń prawosławnych na Chełmszczyźnie, Wołyniu

i Polesiu. Dopiero, kiedy władze zostały zagrożone procesem sądowym i presją międzynarodową, zaprzestano burzenia cerkwi. Zaczęto starać się o uregulowanie statusu prawnego Kościoła Prawosławnego. Wydano szereg aktów prawnych, jak: Dekret Prezydenta RP z dnia 18 listopada 1938 roku o stosunku państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 1938 roku o uznaniu Statutu Wewnętrznego Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego; Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 6 maja 1939 roku, zatwierdzające Statut Konsystorza Diecezjalnych Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego; Ustawa z dnia 23 czerwca 1939 roku o uregulowaniu stanu prawnego majątków Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 18 listopada 1938 roku był aktem dyskryminującym Kościół Prawosławny. Tę dyskryminację Kościół Prawosławny odczuwał w każdej dziedzinie swojej działalności.

W czasie II wojny światowej Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny został ponownie całkowicie zdeorganizowany. Okres ten będzie następnym tematem naszych rozważań.

Podczas konferencji zostaną wygłoszone następujące referaty, które będą omawiać:

- Drogę do autokefalii w latach 1918-1924,
- Rewindykacje wobec Kościoła Prawosławnego,
- Hierarchię prawosławną,
- Stan prawny,
- Działalność misyjną i charytatywną,
- Życie monastyczne,
- Szkolnictwo.

W programie był też przewidziany referat o działalności Korpusu Ochrony Granic wobec Kościoła Prawosławnego, jednak z powodu nieprzybycia prelegenta z Białorusi, nie zostanie on wygłoszony.